

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ Ո Ւ Մ Ը**

**ՔԱՂԱՔԱՑԻ ԱՐՏԱԿ ԶԵՅՆԱԼՅԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀՀ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 26-ՐԴ ԳԼԽԻ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

28 նոյեմբերի 2007թ.

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.
Գ. Հարությունյանի (նախագահող), Կ. Բալայանի, Հ. Դանիելյանի, Ֆ. Թոխյանի
(զեկուցող), Զ. Ղուկասյանի, Հ. Նազարյանի, Ռ. Պապայանի, Վ. Պողոսյանի,

մասնակցությամբ՝

դիմող՝ քաղաքացի Ա. Զեյնալյանի,

գործով որպես պատասխանող կողմ ներգրավված՝ ՀՀ Ազգային ժողովի
պաշտոնական ներկայացուցիչ՝ ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահի խորհրդական
Դ. Մելքոնյանի,

համաձայն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 100
հոդվածի 1-ին կետի և 101 հոդվածի 6-րդ կետի, «Սահմանադրական դատարանի
մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 25 և 69 հոդվածների,

դռնբաց նիստում բանավոր ընթացակարգով քննեց «Քաղաքացի Արտակ
Զեյնալյանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության
օրենսգրքի 26-րդ գլխի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը
համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Գործի քննության առիթը քաղ. Ա. Զեյնալյանի՝ սահմանադրական դատարանում 17.08.2007թ. մուտքագրված դիմումն է:

Լսելով գործով զեկուցողի հաղորդումը, դիմողի և պատասխանող կողմի ներկայացուցչի բացատրությունները, հետազոտելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը, ՀՀ դատական օրենսգիրքը և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը, Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց.**

1. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքն (այսուհետ՝ քաղ. դատ. օր.) ընդունվել է Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից 1998 թվականի հունիսի 17-ին, Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի կողմից ստորագրվել է 1998 թվականի օգոստոսի 7-ին և ուժի մեջ է մտել 1999 թվականի հունվարի 1-ից՝ հետագայում ենթարկվելով մի շարք փոփոխությունների:

ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլուխը, որն ընդգրկված է օրենսգրքի երրորդ բաժնի («Առանձին տեսակի գործերով վարույթների առանձնահատկությունները») առաջին ենթաբաժնում («Հատուկ հայցային վարույթներ») և վերնագրված է «Պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց՝ օրենքին հակասող ակտերն անվավեր ճանաչելու կամ նրանց գործողությունները (անգործությունը) վիճարկելու վերաբերյալ գործերի վարույթը», բաղկացած է հինգ հոդվածից (159-163 հոդվածներ) և նախատեսում է պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց՝ օրենքին հակասող ակտերը դատական կարգով անվավեր ճանաչելու կամ նրանց գործողությունը (անգործությունը) վիճարկելու հիմքերը (հոդվ. 159), պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց՝ օրենքին հակասող ակտերն անվավեր ճանաչելու մասին դիմումի էությունը (հոդվ. 160), դիմումին առաջադրվող պահանջները (հոդվ. 161), դատարանի կողմից դիմումի քննության կարգը (հոդվ. 162), դատարանի վճռին ներկայացվող պահանջները (հոդվ. 163):

2. Դիմող կողմը սահմանադրական դատարան ներկայացնելով Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների առաջին աստիճանի դատարանի 22.01.2007թ.

որոշումը, Երևան քաղաքի Շենգավիթ համայնքի առաջին աստիճանի դատարանի 01.11.2006թ. և 29.03.2007թ. որոշումները, ՀՀ վերաքննիչ դատարանի 27.06.2007թ. վճիռը, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 16.06.2006թ., 06.02.2007թ., 13.03.2007թ., 10.04.2007թ. և 16.04.2007թ. որոշումները, գտնում է, որ ընդհանուր իրավասության դատարանները մերժել են դատարանների (դատավորների) գործողությունները (անգործությունը) վիճարկելու վերաբերյալ իր դիմումները՝ պատճառաբանելով, որ ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխում նախատեսված նորմերը չեն վերաբերում դատարանների (դատավորների) գործողությունները (անգործությունը) վիճարկելու վերաբերյալ գործերի վարույթին, և որ քաղ. դատ. օր.-ի հիշյալ գլխի նորմերը՝ ընդհանրապես, և 160 հոդվածը՝ մասնավորապես, դատական իշխանություն իրականացնող մարմինների վրա չեն տարածվում, հետևաբար՝ այդօրինակ դիմումները ենթակա չեն դատական քննության: Միաժամանակ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին իր 16.04.2007թ. որոշման մեջ արձանագրել է, որ բողոքի ընդունելիության հիմքերը բացակայում են, քանի որ «վճռաբեկ դատարանի կողմից սույն գործով կայացվելիք դատական ակտն օրենքի միատեսակ կիրառության համար էական նշանակություն չի կարող ունենալ»:

Դիմող կողմը հարցի սահմանադրականությանն առնչվող փաստարկների շրջանակներում գտնում է, որ ընդհանուր իրավասության դատարանների ակտերով զրկվել է ՀՀ Սահմանադրության 18 հոդվածով ամրագրված դատական պաշտպանության իրավունքից:

Դիմողի պնդմամբ՝ «Կոնկրետ գործով դատարան ստեղծվում, ձևավորվում է պաշտոնատար անձի կամ անձանց՝ «Հայցադիմումը (դիմումը, բողոքը) վարույթ ընդունելու մասին» որոշմամբ: Հետևաբար, մինչև գործը վարույթ ընդունելու մասին որոշման կայացումը (կամ մերժումը) դեռ չկա «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան», և գործ ունենք պաշտոնատար անձի (անձանց) հետ, որը (որոնք) կարող է(են) ...անգործություն ցուցաբերել»: Այդ անգործության պատճառով իրեն տուժած համարող անձը պետք է իրավունք և իրական

հնարավորություն ունենա օրենսդրությամբ նախատեսված եղանակներով պաշտպանելու իր իրավունքները նման խախտումներից:

Ըստ դիմողի՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ գլխում դատավորի անգործության բողոքարկման վերաբերյալ դրույթի բացակայության արդյունքում ստացվում է այնպես, որ էթե դատարանը չընդունի հայցը, դիմումը կամ բողոքը՝ ոչ թե վարույթ չընդունելու վերաբերյալ որոշում կայացնելու միջոցով, այլ պարզապես անգործությամբ, ապա ոչինչ անել հնարավոր չէ, քանի որ չկա այն «պոզիտիվ» դատական ակտը, որը կարող էր բողոքարկվել վերադաս ատյանում, և դատարանները մերժում են նման հայցը (դիմումը կամ բողոքը)՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում դատավորի անգործությունը բողոքարկելու դրույթի բացակայության պատճառաբանությամբ: Դիմողը գտնում է, որ այս իրավական դիրքորոշումը նենգափոխում է դատական պաշտպանության և արդարադատության մատչելիության իրավունքների էությունը՝ «գրոյացնելով» դրանց բովանդակությունը:

Դիմող կողմն այն տեսակետն ունի, որ սույն դեպքում ոչ թե գործ ունենք օրենքի՝ դատական պրակտիկայի միջոցով հաղթահարելի բացի հետ, այլ այնպիսի բացի, որն առաջացնում է դատարաններին ուղղված դիմումների անտեսման, խախտված իրավունքների վերականգնման իրավական պաշտպանության որևէ միջոցի իսպառ բացառման հակասահմանադրական իրավիճակ:

Դիմողը կարծում է, որ դատարանների վերը շարադրված իրավական դիրքորոշումը խախտում է իշխանությունների հավասարակշռումը, լուրջ բաց առաջացնելով իրավական ակտերի դատական վերահսկողության առումով և վտանգելով ՀՀ Սահմանադրության 18 հոդվածով նախատեսված՝ անձի իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացումը:

3. Պատասխանող կողմն առարկելով դիմողի փաստարկները, գտնում է, որ ՀՀ օրենսդրությամբ, մասնավորապես, ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի դրույթներով երաշխավորվում է անձի՝ Սահմանադրության 18 հոդվածով ամրագրված

իրավունքի պաշտպանությունը: Ըստ պատասխանող կողմի՝ «ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 159 հոդվածն ուղղակիորեն սահմանում է, որ պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց՝ օրենքին հակասող ակտերն անվավեր ճանաչելու կամ նրանց գործողությունը (անգործությունը) վիճարկելու համար հիմք են նշված ակտն օրենքին հակասելը և դիմողի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ ու օրենքներով երաշխավորված իրավունքի և (կամ) ազատության խախտման փաստի առկայությունը»: Կողմը գտնում է նաև, որ «...օրենքն օգտագործում է «պետական մարմին» և «պաշտոնատար անձ» հասկացությունները՝ դրանով իսկ յուրաքանչյուրին իրավունք վերապահելով վիճարկել ցանկացած պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձի գործողությունը կամ անգործությունը»: Պատասխանող կողմը գտնում է նաև, որ օրենսգրքի վիճարկվող գլխում «...դատավորի գործողություններն ու անգործությունը վիճարկելու իրավունքի առանձնացումը ոչնչով արդարացված չէր լինի և այդ դեպքում նույնիսկ կարող էր այն թյուր կարծիքը ստեղծվել, որ դատարանը պետական մարմին, իսկ դատավորը՝ պաշտոնատար անձ չէ»:

Պատասխանող կողմը գտնում է նաև, որ չի կարելի դատարանի և դատավորի գործողությունների ու անգործության յուրաքանչյուր դեպքի բողոքարկումն իրականացնել ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի դրույթների հիման վրա: Մասնավորապես, ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխով սահմանված կարգով բողոքարկման ենթակա չեն.

- դատավորի այն ակտերն ու գործողությունները, որոնց բողոքարկման համար օրենսդրությամբ սահմանված է հատուկ դատավարական կարգ,

- դատարանի միջանկյալ ակտերը, որոնք ընդունվում են գործն ըստ էության քննելու ընթացքում և կարող են բողոքարկվել միայն վերաքննության կամ վճռաբեկության կարգով,

- այն ակտերը, որոնց բողոքարկումը կհանգեցնի «...դատական ատյանների միջև ֆունկցիոնալ կապի վերացմանը, աղճատմանը, դատական ակտերի կայունության կորստի»:

Պատասխանող կողմը գտնում է նաև, որ ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի՝ հակասահմանադրական ճանաչվելու դեպքում անձինք կզրկվեն պետական այլ մարմինների և պաշտոնատար անձանց ակտերն ու գործողությունները (անգործությունը) վիճարկելու, և, հետևաբար՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքից:

Պատասխանող կողմը միաժամանակ փաստեց, որ իրավակիրառական պրակտիկայում տեղ է գտել դիմողի իրավունքների խախտում, ինչպես նաև առկա է օրենսդրական բաց, որի հաղթահարման ուղղությամբ գործնական քայլեր են արվում:

4. ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 15 հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ «Քաղաքացիական գործեր քննող դատարանը ... քննում է ... քաղաքացու իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերը խախտող պետական մարմնի, տեղական ինքնակառավարման մարմնի և դրանց պաշտոնատար անձանց՝ օրենքին հակասող ակտերն ամբողջովին կամ մասնակիորեն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ գործերը»:

ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 163 հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 3-րդ կետերի համաձայն՝ պետական մարմնի, տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրանց պաշտոնատար անձի ակտն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ գործով դատարանի վճռի եզրափակիչ մասը պետք է պարունակի նշում՝ ակտն ամբողջովին կամ մասամբ անվավեր ճանաչելու կամ պահանջի բավարարումն ամբողջովին կամ մասամբ մերժելու մասին, ինչպես նաև նշում՝ անվավերության հետևանքների մասին...:

Պետական մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի ակտի անվավերության հիմքերն ամրագրված են նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63 հոդվածում (ըստ նշված օրենքի՝ վարչական վեճերն ըստ էության լուծվում են արտադատական կարգով): Իսկ նույն օրենքի 64 հոդվածում նշված են ակտն անվավեր ճանաչելու հետևանքները: Նշված հոդվածները վերաբերում են բացառապես վարչական մարմինների կողմից ընդունված ակտերին:

ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի վերոնշյալ դրույթներում «ակտն ամբողջովին կամ մասամբ անվավեր ճանաչելու» և «նշում՝ անվավերության հետևանքների մասին» բառակապակցություններից, ինչպես նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի նորմերից բխում է, որ քաղ. դատ. օր.-ի 163 հոդվածը, հետևաբար՝ քաղ. դատ. օր.-ի ամբողջ 26-րդ գլուխը, նվիրված է միայն *ոչ արդարադատական* գործառույթներ իրականացնող մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց գործունեության օրինականության նկատմամբ դատական վերահսկողությանը:

Բացի դրանից, քաղ. դատ. օր.-ի 163 հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Այն դեպքում, երբ քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի խախտված իրավունքը չի կարող վերականգնվել միայն պետական մարմնի, տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրանց պաշտոնատար անձի՝ օրենքին հակասող ակտն անվավեր ճանաչելու միջոցով, դատարանն իրավունք ունի իր վճռով պարտադրել համապատասխան մարմնին կամ պաշտոնատար անձին՝ ընդունելու քաղաքացու՝ օրենքով երաշխավորվող իրավունքները և (կամ) ազատությունները վերականգնող ակտ»: Ակնհայտ է, որ նման կարգավորումը կարող է վերաբերել միայն վարչական, այլ ոչ թե դատական ակտերին:

ՀՀ դատավարական օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս նաև, որ **գործն ըստ էության լուծող** դատական ակտերը ենթակա են դատական վերահսկողության դատավարական օրենսդրությամբ սահմանված հատուկ կարգով, կոնկրետ դեպքում՝ քաղ. դատ. օր.-ի չորրորդ («Վարույթը վերաքննիչ դատարանում») և հինգերորդ («Վարույթը վճռաբեկ դատարանում») բաժինների կանոններով:

Ինչ վերաբերում է միջանկյալ դատական ակտերին, ապա օրենսդիրը հստակեցրել է այն ակտերի շրջանակը, որոնք ենթակա են բողոքարկման: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ բողոքարկման ենթակա են միայն հետևյալ՝ **գործն ըստ էության չլուծող (միջանկյալ)** դատական ակտերը՝ հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին որոշումը (քաղ. դատ. օր.-ի 91 հոդված), հայցադիմումը վերադարձնելու մասին

որոշումը (քաղ. դատ. օր.-ի 92 հոդված), հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու մասին որոշումը (քաղ. դատ. օր.-ի 104 հոդված), գործի վարույթը կասեցնելու մասին որոշումը (քաղ. դատ. օր.-ի 108 հոդված), դատական սանկցիա կիրառելու մասին որոշումը (քաղ. դատ. օր.-ի 115 հոդված), լրացուցիչ վճռի կայացումը մերժելու մասին որոշումը (քաղ. դատ. օր.-ի 142 հոդված), վճիռը պարզաբանելու կամ վրիպակները, գրասխալները և թվաբանական սխալներն ուղղելու մասին որոշումը (քաղ. դատ. օր.-ի 143 հոդված), վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշումը (քաղ. դատ. օր.-ի 212 հոդված (այս որոշման բողոքարկելիությունը սահմանվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 18.02.2004թ. ընդունված՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին օրենքով)): Դատարանների կողմից կայացվող մյուս՝ միջանկյալ դատական ակտերը (գործը դոնփակ նիստում քննության առնելու, բացարկի կամ ինքնաբացարկի ընդունման կամ մերժման, վկային հարկադիր բերման ենթարկելու, ապացույցներ պահանջելու և ապահովելու, փորձաքննություն և փորձագետ նշանակելու, դատական հանձնարարության, բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու կամ չվերականգնելու, գործն այլ դատարանի քննության փոխանցելու, գործերը միացնելու կամ առանձնացնելու, գույքի հետախուզում հայտարարելու, հայցի ապահովման միջոց կիրառելու կամ այն վերացնելու, արագացված դատաքննություն կիրառելու, նիստը հետաձգելու, արձանագրության վերաբերյալ դիտողություններն ընդունելու կամ մերժելու մասին որոշումները) բողոքարկման ենթակա չեն:

Հարկ է նշել նաև քաղ. դատ. օր.-ի այն դրույթները, որոնց համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանի որոշումները կարող են բողոքարկվել վերաքննիչ կարգով միայն ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ով և այլ օրենքներով նախատեսված դեպքերում (քաղ. դատ. օր.-ի 221 հոդվածի 1-ին մաս) և առաջին ատյանի դատարանների և տնտեսական դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած և վերաքննիչ, տնտեսական դատարանների՝ օրինական ուժի մեջ չմտած որոշումները կարող են բողոքարկվել

վճռաբեկության կարգով միայն քաղ. դատ. օր.-ով և այլ օրենքներով նախատեսված դեպքերում (քաղ. դատ. օր.-ի 222 հոդվածի 2-րդ մաս):

Դատարանի վերոհիշյալ՝ գործն ըստ էության չլուծող (միջանկյալ) դատական ակտերի բնույթի վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդիրը հիմնականում բողոքարկելի է համարում այն բոլոր ակտերը, որոնք կարող են կասեցնել կամ խոչընդոտել դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացման ընթացքը, այն է՝ հայցադիմումի ընդունումը մերժելու, հայցադիմումը վերադարձնելու, հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու, գործի վարույթը կասեցնելու մասին որոշումները: Բողոքարկման ոչ ենթակա վերոհիշյալ ակտերն իրենց բնույթով

այնպիսին են, որ չեն կասեցնում գործի քննության հնարավորությունը և վերաբերում են գործի քննությունը կազմակերպելու՝ դատավորի հայեցողությանը:

Օրենսդրի կողմից առանձին դատական ակտերի բողոքարկման հնարավորության բացառումը բխում է դատավարությունն անհարկի ձգձգումներից զերծ պահելու անհրաժեշտությունից, քանի որ դատարաններում քաղաքացիական դատավարության կարգով գործերի քննության համար օրենքը սահմանում է հստակ ժամկետներ: Փաստորեն, օրենսդիրը, յուրաքանչյուր կոնկրետ դատական ակտի կապակցությամբ, առաջնորդվելով արդարադատության շահերից բխող որոշակի նպատակներով և խնդիրներով, սահմանում է այս կամ այն դատական ակտի բողոքարկելիությունը: Ուստի ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի նորմերի գործողության մեխանիկական տարածումը դատական ակտերի վրա՝ կարող է հանգեցնել արդարադատության շահերին հակասող իրավիճակների առաջացման, ինչը կհակասի քաղաքացիական դատավարության օրենսդրության ողջ տրամաբանությանը:

Դատական ակտերի, դատարանների և դրանց պաշտոնատար անձանց գործողությունների (անգործության) նկատմամբ բողոքարկման այն նույն կարգի կիրառումը, որը գործում է այլ պետական մարմինների կամ պաշտոնատար անձանց ակտերը վիճարկելու համար, կդանդադեցնի դատական քննության գործընթացը՝ դրանով ստեղծելով դատաքննությունը ողջամիտ ժամկետում

կազմակերպելու՝ արդարադատության իրականացման երաշխիքի խախտման վտանգ: Դատական իշխանության ներսում դատարանների և դրանց պաշտոնատար անձանց ակտերի բողոքարկումը պետք է իրականացվի հատուկ դատավարական կարգով՝ այն հաշվով, որ վերջինս չխոչընդոտի դատաքննության բնականոն ընթացքը, չվտանգի դրա արդյունավետությունը:

Հաշվի առնելով պետական իշխանության համակարգում գործադիր և դատական մարմինների դերը և նշանակությունը, արդարադատության և կառավարման գործառույթների էությունը, դրանց առանձնահատկությունները, չի կարող իրավակարգավորման միևնույն ձևը կիրառվել դատական իշխանության կողմից ներհամակարգային վերահսկողության և գործադիր մարմինների գործունեության դատական վերահսկողության պարագաներում:

5. Բողոքարկման ինստիտուտի ողջ տրամաբանությունը՝ ընդհանրապես, և արդարադատության համակարգի ներսում՝ մասնավորապես, հանգում է նրան, որ մի օղակի ապօրինի վարքագծի վիճարկումը հասցեագրված լինի բացառապես վերադաս աստյանին: Այս տրամաբանությամբ է կառուցված ՀՀ արդարադատական համակարգի ներսում բողոքարկման ողջ մեխանիզմը: Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը բողոքարկվում են վերաքննության և վճռաբեկության կարգով՝ քաղ. դատ. օր.-ի 4-րդ և 5-րդ բաժինների կանոնների հիման վրա: Ինչ վերաբերում է գործն ըստ էության չլուծող (միջանկյալ) դատական ակտերին, ապա ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում դատական ակտերի բողոքարկման կարգի կապակցությամբ կատարված փոփոխությունները ևս ելնում են նշված տրամաբանությունից և միտված են նրան, որ ապահովվի դատարանների և դրանց պաշտոնատար անձանց ակտերի դեմ բերված բողոքների կոլեգիալ կարգով քննությունը, ինչը կստեղծի արդյունավետության և օբյեկտիվության լրացուցիչ երաշխիք: Այսպես. ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 18.02.2004թ. ընդունված՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին օրենքը սահմանում է վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշման բողոքարկելիությունը՝ ամրագրելով, որ այդ որոշումը ենթակա է բողոքարկման վճռաբեկության

կարգով: 21.02.2007թ. ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունված և 07.04.2007թ. ուժի մեջ մտած՝ «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքով սահմանվում է դատարանների առանձին որոշումների բողոքարկման նոր կարգ, որի համաձայն՝ մասնավորապես, տնտեսական դատարանի որոշումների դեմ բերված բողոքները տնտեսական դատարանում պետք է քննվեն կոլեգիալ՝ երեք դատավորի կազմով, հայցադիմումի ընդունումը մերժելու, հայցադիմումը վերադարձնելու, հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու, գործի վարույթը կասեցնելու մասին առաջին աստիճանի դատարանի որոշումները ենթակա են բողոքարկման վերաքննիչ դատարան: Նույն տրամաբանությունն է արտահայտված նաև ՀՀ դատական օրենսգրքում:

ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի դրույթների ամբողջական տարածումը դատարանների և դրանց պաշտոնատար անձանց ակտերի վիճարկման վրա՝ կիսախտի վերոհիշյալ տրամաբանությունը, ինչի արդյունքում կատեղծվի առաջին աստիճանի դատարանի դատավորի կողմից, այսինքն՝ հավասար կամ ցածր պետաիշխանական մակարդակի վրա գտնվող դատավորի կողմից նույն դատարանի նախագահի կամ վերադաս աստիճանի դատարանների դատավորների գործողությունների (անգործության) վիճարկման վերաբերյալ դիմումները քննության առնելու հնարավորություն: Ընդ որում, նման մոտեցման դեպքում հնարավոր է դառնում մի իրավիճակ, երբ կոլեգիալ կազմով կայացված դատական ակտը կարող է միանձնյա դատական քննության առարկա դառնալ: Մինչդեռ քաղաքացիական դատավարական օրենսդրության զարգացումներն ընթանում են այն ուղղությամբ, որ ապահովեն դատական ակտերի դեմ բերված բողոքների կոլեգիալ քննությունը:

Ուստի դատարանների և դրանց պաշտոնատար անձանց ակտերի բողոքարկումը կարող է տեղի ունենալ միայն օրենսդրությամբ սահմանված հատուկ դատավարական կարգով:

6. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ հայցը կամ դիմումը դատարան՝ իրավական պաշտպանության այն միջոցներն են, որոնցով

հիմնական իրավունքների, այդ թվում դատական պաշտպանության իրավունքի կրող հանդիսացող ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը պաշտպանվում է իր իրավունքների տարաբնույթ խախտումներից, որոնք կարող են կատարվել ինչպես հանրային իշխանության, այնպես էլ մասնավոր անձանց կողմից: Իշխանության ոտնձգություններից անձի պաշտպանվելու ամենաարդյունավետ միջոցը դատարան դիմելու նրա իրավունքն է, որը Հայաստանի Հանրապետությունում, ինչպես և բոլոր այլ իրավական պետություններում, ունի սահմանադրական (հիմնարար) իրավունքի բնույթ (ՀՀ Սահմանադրության 18 հոդվածի 1-ին մաս):

Անձի դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքից ածանցվում է պետության պոզիտիվ պարտականությունը՝ ապահովել այն թե՛ նորմաստեղծ, թե՛ իրավակիրառման գործունեություն իրականացնելիս: Դա ենթադրում է, մի դեպքում, օրենսդրի պարտականությունը՝ լիարժեք դատական պաշտպանության հնարավորություն և մեխանիզմներ ամրագրել օրենքներում, մյուս կողմից, իրավակիրառողի պարտականությունը՝ առանց բացառությունների քննարկման ընդունել անձանց՝ օրինական կարգով իրենց ուղղված դիմումները, որոնցով նրանք հայցում են իրավական պաշտպանություն իրենց իրավունքների ենթադրյալ խախտումներից:

Ակնհայտ է, որ առաջին հերթին այս պահանջը վերաբերում է դատարաններին, քանի որ այդ մարմիններն են, որ օժտված են իրավական պաշտպանության համապարփակ լիազորություններով: Բացի դրանից, դատական իշխանությունն է, որ անկախ է բոլոր այլ մարմիններից և պարտավոր է վերահսկել իշխանության մյուս ճյուղերին պատկանող բոլոր մարմինների կողմից իրավաչափ գործելու իրենց պարտականության կատարումը, վերացնելով այդ մարմինների այն իրավական ակտերը, գործողությունները կամ անգործությունը, որոնք խախտում են անձանց սուբյեկտիվ իրավունքները կամ, այլ կերպ՝ ոտնձգում են Սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավակարգի դեմ:

Մյուս կողմից, դատական իշխանությունը միակ իշխանությունն է, որն ինքն է ունակ և պարտավոր վերահսկելու իրեն, այսինքն՝ վերադաս ատյանների դատարանները պարտավոր են վերացնել ավելի ստորին ատյանների թույլ տված դատա-

կան սխալները: Սակայն իրեն ուղղված դիմումների հանդեպ դատարանի կողմից անգործություն ցուցաբերելը, ըստ էության, խաթարում է դատական պաշտպանության իրավունքի էությունը: Նման մոտեցումն անհնարին է դարձնում արդարադատությունը, այն դառնում է անձանց համար ոչ մատչելի: Նման իրավիճակն անհամատեղելի է իրավական պետության սահմանադրաիրավական սկզբունքների հետ:

Դատարանի՝ արդարադատության գործառույթ իրականացնելու միակ հիմքը օրենքով սահմանված կարգով իրեն ուղղված դատական պաշտպանության պահանջ պարունակող դիմումների քննությունն է: Առաջին ատյանի դատարանը որևէ հայեցողություն չունի օրենքին համապատասխանող դիմումին ընթացք տալու կամ չտալու հարցում՝ այն պետք է ընդունվի վարույթ և քննվի անվերապահորեն և առանց որևէ բացառության: Օրենքին չհամապատասխանող դիմումները վարույթ չեն ընդունվում, սակայն, եթե դրանք ժամանակին շտկվում են, ապա կարող են վերստին ներկայացվել: Այլ է իրավիճակը վերադաս դատական ատյաններում, որոնցում դիմումի թույլատրելիության պահանջները կարող են ավելի խիստ լինել: Սակայն այս ատյաններում ևս դիմումների ընդունումը դատարանի վարույթ չի կարող իրականացվել կամայականորեն:

Օրենսդիր մարմնի խնդիրն է ազգային դատավարական իրավունքում ամրագրելու անգործության հաղթահարման արդյունավետ մեխանիզմներ: Հարցը վերաբերում է դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների երաշխավորմանը՝ հենց անգործության դեմ գործուն իրավական երաշխիքներ ձեռնարկելու եղանակով, ապահովելու և երաշխավորելու մարդու արդյունավետ դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքը:

7. Սահմանադրական դատարանն ուշադրություն է հրավիրում նաև այն փաստի վրա, որ մինչև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին 18.02.2004թ. ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունված օրենքի ուժի մեջ մտնելը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը (ոչ 26-րդ գլխում) նախատեսում էր այնպիսի կարգավորում, որով փորձ էր արվել բացառել դատարանի (դատավորի)

անգործության հետևանքով հայցադիմումը չընդունելը: Այդ կարգավորումը, մասնավորապես, կայանում էր հետևյալում. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ նախկին խմբագրությամբ 91 հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եռօրյա ժամկետում հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին որոշում չկայացվելու դեպքում **հայցադիմումը համարվում էր ընդունված**: Այսինքն՝ եթե դատավորը, անգործություն դրսևորելով, օրենքով սահմանված եռօրյա ժամկետում չէր կայացնում ոչ հայցադիմումն ընդունելու, ոչ հայցադիմումը վերադարձնելու և ոչ էլ հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին որոշում, ապա օրենքի ուժով հայցադիմումը համարվում էր ընդունված:

Վերոհիշյալ կարգավորումը, սակայն, փոփոխության է ենթարկվել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին 18.02.2004թ. ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունված օրենքով, որի 6-րդ հոդվածով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի վերոհիշյալ 91 հոդվածի 2-րդ կետը շարադրվել է հետևյալ խմբագրությամբ. «Դատարանը, սույն օրենսգրքի 144-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված կարգով, հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին կայացնում է որոշում՝ հայցադիմումն ստանալու օրվանից եռօրյա ժամկետում որոշումը, հայցադիմումը և դրան կից փաստաթղթերը պատշաճ ձևով ուղարկելով հայցվորին»: Ներկայիս խմբագրությամբ գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում բացակայում է վերոհիշյալ այն կարգավորումը, որը բացառում էր դատարանի մատչելիության իրավունքի խախտումն այն դեպքերում, երբ դատավորն օրենքով սահմանված ժամկետում չէր կայացնի հայցադիմումն ընդունելու, ընդունումը մերժելու կամ վերադարձնելու մասին որոշում: Սակայն այդպիսի իրավական կարգավորումը նույնպես խնդրի վերջնական լուծում չէր, քանի որ կարող էր անգործություն ի հայտ գալ նաև հայցադիմումը քննության ընդունելուց հետո: Այսուհանդերձ, վերոհիշյալ փոփոխությունից հետո ձևավորվել է այնպիսի իրավակիրառական պրակտիկա, որը, ըստ գործի նյութերի և կողմերի դիրքորոշումների, վկայում է քաղաքացու սահմանադրական իրավունքի փաստացի խախտման, ինչպես նաև պատճառված վնասի փոխհատուցման արդյունավետ մեխանիզմների բացակայության մասին:

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 2006թ. հոկտեմբերի 18-ի ՍԴՈ-652, 2006թ. նոյեմբերի 16-ի ՍԴՈ-665, 2007թ. ապրիլի 9-ի ՍԴՈ-690 և մի շարք այլ որոշումներով բազմիցս անդրադառնալով արդարադատության մատչելիության և արդյունավետության խնդիրներին, առաջնորդվելով ՀՀ Սահմանադրության 1, 3, 14, 18, 19, 42, 43 և այլ հոդվածներով, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի, միջազգային

իրավական այլ փաստաթղթերում ամրագրված հիմնադրույթներով, վկայակոչելով նաև ժողովրդավարության զարգացման միջազգային փորձն ու Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկան, կարևորել է անձի իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը երաշխավորելու համար նորմատիվ իրավական բավարար նախադրյալների ստեղծումն ու զարգացումը՝ հատկապես միջազգային այն պարտավորությունների շրջանակներում, որպիսիք Հայաստանի Հանրապետությունն ստանձնել է Եվրոպայի խորհրդի առջև: Միաժամանակ, կարևորվել է այդ պարտավորություններից բխող ներպետական հայեցողական որոշակի ազատությունն արդարադատության մատչելիության և, հատկապես՝ դատական բողոքարկման իրավունքի օրենսդրական սահմանափակումների հարցում:

Նկատի ունենալով, որ դատական իշխանության համակարգում արդարադատական գործընթացի բոլոր փուլերն օրենքով կանոնակարգված են, որոշակիացված են բողոքարկման ընթացակարգերը, նախատեսված են դատական իշխանության բնականոն գործունեության որոշակի երաշխիքներ, այսուհանդերձ, սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ դատական իշխանության պաշտոնատար անձանց անգործության վերացման արդյունավետ ձևերի հարցն օրենսդրական լրացուցիչ կանոնակարգման խնդիր ունի:

ՀՀ դատական օրենսգրքի 89, 90 հոդվածներով սահմանված են դատավորի պաշտոն զբաղեցնող անձանց պարտադիր վարքագծի կանոնները: Նույն օրենսգրքի մի շարք այլ հոդվածների համաձայն ընդհանուր իրավասության, քաղաքացիական, քրեական, վարչական, վերաքննիչ դատարանների

նախագահների, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահի անմիջական պարտականությունն այդ դատարանների բնականոն գործունեությունն ապահովելը և դատավորի կողմից նրա անմիջական պարտականությունների կատարմանը հետևելն է (25, 30, 34, 38, 49 և 61 հոդվածներ), ընդ որում, դատարանների նախագահների այդ պարտականության ոչ պատշաճ իրականացումը նույն օրենսգրքի 165 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն նրանց կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հիմք է:

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդրական վերջին զարգացումները մասնակիորեն են լուծում քննության առարկա խնդիրը (հանձին նաև կարգապահական վարույթի ինստիտուտի (համաձայն ՀՀ դատական օրենսգրքի 155 հոդվածի)): Բացի դրանից, դատարանի բնականոն գործունեության ապահովման տեսակետից օրենքը որոշակի պարտավորություններ է դնում նաև

դատարանների նախագահների խորհրդի վրա (մասնավորապես, ՀՀ դատական օրենսգիրք, հոդվ. 72): Այսուհանդերձ, հաշվի առնելով նաև ձևավորված իրավակիրառական պրակտիկան, ելնելով ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 91 հոդվածի 2-րդ կետի իմպերատիվ պահանջից՝ հայցադիմումն ստանալու պահից դրա մերժման վերաբերյալ եռօրյա ժամկետում որոշում կայացնելու վերաբերյալ, ինչպես նաև նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ դատական իշխանության մարմիններում անգործության պարագան անձի արդարադատության մատչելիության իրավունքի սահմանափակման պատճառ է դառնում, սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ, նախ. ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարող էր, օրենսդրության տարակերպ ընկալման ու մեկնաբանման պայմաններում, երաշխավորել մարդու արդարադատության մատչելիության իրավունքը՝ օրենքի միատեսակ կիրառումն ապահովելու միջոցով: Սակայն խնդիրը միայն օրենքի մեկնաբանման ճանապարհով արդյունավետ չի կարող լուծվել: ՀՀ Ազգային ժողովն առավել հստակ պետք է սահմանի դատարանների, նրանց պաշտոնատար անձանց անգործության հետևանքով անձի խախտված իրավունքները դատավարական ողջամիտ ժամկետում վերականգնելու և պատճառված վնասը փոխհատուցելու

արդյունավետ ընթացակարգեր, որոնց բացակայության պայմաններում լիարժեք չի կարող երաշխավորվել նաև արդարադատության մատչելիության՝ անձի իրավունքն այն բովանդակությամբ, որն անմիջականորեն բխում է ինչպես ՀՀ Սահմանադրության 18, 19 հոդվածների, այնպես էլ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6 հոդվածի իմաստից: Իսկ այդ խնդիրը դուրս է ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի գործող նորմերի իրավակարգավորման շրջանակներից:

8. Ինչ վերաբերում է վնասի փոխհատուցման վերաբերյալ դիմողի պահանջին, ապա սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ այդ հարցի լուծումը դուրս է սահմանադրական դատարանի լիազորությունների շրջանակներից և վերապահված է ՀՀ Սահմանադրության 92 հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դատարաններին: ՀՀ Սահմանադրության 101 հոդվածի 6-րդ մասը սահմանում է, որ սահմանադրական դատարան կարող է դիմել յուրաքանչյուր ոք՝ կոնկրետ գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը, սպառվել են դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները և վիճարկում է այդ ակտով իր նկատմամբ կիրառված **օրենքի դրույթի սահմանադրականությունը**: Դրանով սահմանափակված է անհատական դիմումների շրջանակը: Իսկ ՀՀ Սահմանադրության 5 հոդվածի պահանջն է, որ «Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով»: Միաժամանակ, սահմանադրական դատարանն օրենքի սահմանադրականության հարցը, ըստ Սահմանադրության 100 հոդվածի, լուծում է օրենքով սահմանված կարգով: Իսկ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 68 հոդվածի 8-րդ մասի համաձայն սահմանադրական դատարանն օրենքի սահմանադրականության հարցի քննության արդյունքով կարող է ընդունել հետևյալ որոշումներից մեկը.

1) վիճարկվող ակտը Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին.

2) վիճարկվող ակտն ամբողջությամբ կամ մասամբ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու մասին:

Այլ որոշում սահմանադրական դատարանն իրավասու չէ ընդունելու:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից, ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 100 հոդվածի 1-ին կետով, 102 հոդվածով, «Սահմանադրական դատարանի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 63, 64 և 69 հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ գլուխը համապատասխանում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը:

2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 102 հոդվածի երկրորդ մասի համաձայն սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Գ.ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

28 նոյեմբերի 2007 թվականի
ՍԴՈ-719